

УДК 378.881.1:811.161.2

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Гуменюк Ірина, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

ORCID: 0000-0002-0790-6732

E-mail: imix@ukr.net

У статті обґрунтовано необхідність удосконалення методичної системи навчання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» з огляду на компетентнісну парадигму освіти. Окреслено переваги контекстної технології навчання на підставі аналізу наукового простору проблеми. На основі використання методів аналізу та синтезу наукової інформації з'ясовано сутність поняття «контекстне навчання української мови за професійним спрямуванням» і визначено основні принципи реалізації зазначеної технології в процесі викладання дисципліни майбутнім учителям початкових класів.

Ключові слова: контекстне навчання, принципи навчання, технологія навчання, компетентнісна парадигма, методична система, українська мова за професійним спрямуванням, фахове мовлення, професійна мотивація.

PRINCIPLES OF THE CONTEXTUAL LEARNING IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF UKRAINIAN LANGUAGE TEACHING FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Iryna Humeniuk, PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

ORCID: 0000-0002-0790-6732

E-mail: imix@ukr.net

The article substantiates the necessity of improvement of the methodical system of the discipline «Ukrainian Language for Professional Purposes» teaching, in view of the competence paradigm of education. It emphasizes that contextual learning ensures a smooth transition between the cognitive, informational activity of students and their future profession. There have been outlined the benefits of the contextual technology of learning, on the basis of analysis of the problem scientific area.

On the basis of using the methods of analysis and synthesis of scientific information, the essence of the concept «contextual studying of Ukrainian language for professional purposes» has been defined as an approach that provides professional speaking as a means of implementation of social and professional interaction, completion of professional tasks and achievements of goals through mastering the norms and models of verbal behaviour in the social and professional context.

In order to reach the aim of the research, there have been defined the main principles of implementation of the technology in the process of teaching the discipline «Ukrainian Language for Professional Purposes» to future primary school teachers. The author convinces that following the principles will provide an opportunity to make the study maximally close to the conditions of the future

professional realization of students, increase their educational and professional motivation, facilitate the process of adaptation of young specialists to professional activity. Filling of the content of the educational discipline must be carried out considering the competences, which level of formation will determine the effectiveness or inefficiency of its teaching.

Keywords: contextual learning, teaching principles, learning technology, competence paradigm, methodical system, Ukrainian language for professional purposes, professional speaking, professional motivation.

Переорієнтація світового освітнього простору (й українського зокрема) на парадигму компетентнісного навчання вимагає суттєвого вдосконалення методичних систем кожної окремої навчальної дисципліни, пошуку ефективних технологій, максимально діяльнісних і наближених до майбутньої професійної реалізації фахівців. Однією з таких технологій є контекстне навчання, що забезпечує плавний перехід між пізнавальною, інформаційною діяльністю студентів та їхнім майбутнім фахом.

Теоретичні основи контекстного навчання, започатковані в працях А. Вербицького [1; 2], є об'єктом посиленої уваги сучасних українських науковців. Так, теоретичні основи і практика реалізації контекстного навчання розглянуті А. Павленком [9]. Реалізацію положень контекстного навчання в процесі вивчення курсу «Основи педагогіки вищої школи» аспірантами технічного університету розглядає О. Ігнатюк [4]. Проблему організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти на засадах контекстного навчання піднімає О. Красовська [6]. Контекстне навчання під час професійного іншомовного спілкування студентів немовних спеціальностей є об'єктом дослідження А. Мельник [8]. О. Ковтун розглядає контекстний підхід як методологічний концепт формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх авіаційних операторів [5].

Окремих аспектам дослідження технології контекстного навчання (психологічним, організаційним, виховним тощо) присвячені праці Н. Борисової, Ю. Верхової, Н. Жукової, М. Левківського, Т. Лененко, С. Литвинчук, О. Попової, Н. Пророк, Л. Пустовар, Н. Смирнової, О. Ткаченко, О. Трунової, О. Щербакової та інших.

Однак поза увагою сучасних науковців залишається питання застосування контекстної технології навчання під час викладання мовознавчих дисциплін у закладах вищої педагогічної освіти. Тому **метою** нашого дослідження є визначення принципів реалізації контекстного навчання в процесі викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» майбутнім фахівцям початкової освіти. Досягнення поставленої мети передбачає виконання конкретних завдань: 1) з'ясування сутності поняття «контекстне навчання української мови за професійним спрямуванням»; 2) окреслення переваг контекстної технології навчання перед традиційними; 3) визначення принципів реалізації технології контекстного навчання в процесі викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Контекстне навчання української мови за професійним спрямуванням розглядається нами як підхід, за якого фахове мовлення виступає засобом реалізації соціальної та професійної взаємодії, виконання професійних завдань і досягнення цілей через опанування норм і моделей вербальної поведінки в соціальному та професійному контексті [3, с. 90].

Науковці чітко виокремлюють переваги контекстної технології навчання перед традиційними, виділяючи серед них наступні:

1) у процесі професійної підготовки студенти перебувають в діяльнісній

- позиції, оскільки навчальні дисципліни реалізуються не через сукупність відомостей та наукової інформації, а як засіб діяльності;
- 2) знання засвоюються студентами в контексті аналізу та розв'язання змодельованих професійних ситуацій, що стимулює розвиток пізнавальної й професійної мотивації, формує особистісний сенс навчання;
 - 3) у процесі професійної підготовки використовується поєднання індивідуальних і колективних форм роботи студентів, що дає змогу кожному з них обмінюватися власним інтелектуальним і особистісним потенціалом;
 - 4) студент накопичує досвід використання навчальної інформації як засобу регуляції власної діяльності, що перетворює її на особистісно-значущу в процесі формування професійної компетентності;
 - 5) логічним центром педагогічного процесу стає особистість та індивідуальність майбутнього фахівця, що забезпечує гуманізацію освіти;
 - 6) у професійному навчанні в модельній формі віддзеркалюється сутність наукових, виробничих та суспільних процесів, що сприяє розв'язанню проблеми інтеграції навчальної, наукової й професійної діяльності студентів;
 - 7) за контекстного підходу з об'єкта педагогічного впливу студент перетворюється на суб'єкт пізнавальної, професійної та соціокультурної діяльності [7, с. 11].

На основі аналізу наукових праць В. Іщук, О. Кіліченко, О. Кміть стало можливим окреслення основних принципів реалізації технології контекстного навчання в процесі викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», а саме:

1. Принцип зв'язку теорії та практики виділяємо серед основних, оскільки він забезпечує мотиваційний компонент навчання через імітацію професійного середовища. Вважаємо за необхідне дотримання цього принципу не тільки на практичних, але й під час лекційних занять. Адже теоретична інформація, що супроводжується розкриттям можливостей її застосування в практичній діяльності, засвоюється студентами швидко й усвідомлено. Наприклад, тема «Документація з кадрово-контрактних питань» зацікавлює студентів з погляду використання документів цього типу в реальних професійних ситуаціях, зокрема – ситуації прийняття на роботу.

2. Принцип мотивації на основі моделювання професійної діяльності впливає з попереднього, розкриваючи перед студентами перспективи застосування набутих умінь та навичок.

3. Принцип візуалізації навчальної інформації, практичних матеріалів, результатів навчальної роботи. Ефективний у двох напрямках: до студента (подання унаочненого матеріалу викладачем для опрацювання), від студента (унаочнення самостійної роботи у вигляді презентацій, проєктів та ін.). Практика роботи у ЗВО доводить також необхідність візуалізації критеріїв оцінювання роботи студентів: розподіл балів за виконані види завдань на початку навчального семестру, акцентування на способах презентації знань (усні, письмові, самостійні, в команді, творчі, критичні, з використанням мобільних технологій тощо). Такий підхід орієнтує студента на досягнення певного, бажаного для нього, рівня, розкриваючи шляхи його досягнення і мотивуючи тим самим до активності.

4. Принцип емоційного сприйняття навчального змісту. Ефективне спілкування неможливе без емоційного складника, ..., адже байдужість вбиває мотив. Психологи

довели, що емоції спрямовують, регулюють, мотивують людську поведінку [10]. Водночас емоції забезпечують зворотній зв'язок у навчальному процесі, сигналізуючи про сприйняття/несприйняття інформації аудиторією, готовність/неготовність її до глибшого вивчення тощо.

5. Принцип відповідності змісту дисципліни її компетентнісній парадигмі. Оскільки компетентісна парадигма є метою й кінцевим результатом вивчення конкретного курсу, то його змістове наповнення повинно здійснюватися з врахуванням тих компетентностей, рівень сформованості яких визначатиме ефективність чи неефективність викладання навчальної дисципліни. Зокрема, компетентісна парадигма української мови за професійним спрямуванням передбачає формування у студентів комунікативної, лінгвістичної, термінологічної, документної, соціолінгвістичної, прагматичної компетентностей. Відповідно змістовий компонент методичної системи навчання вміщує питання: професійна мовнокомунікативна компетентність; мовні норми; комунікативна професіограма фахівця; основні закони спілкування; професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового й розмовного стилів; ділові папери як засіб писемної професійної комунікації; термінологія як система; загальнонаукова, міжгалузева і вузькогалузева термінологія; експліцитна та імпліцитна інформація в комунікації; електронні термінологічні словники; літературне редагування фахового тексту та ін.

Як бачимо, формування комунікативної компетентності студентів у курсі викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» базується на лінгвістичній, термінологічній, документній складниках з виходом у соціолінгвістичну сферу й орієнтоване на прикладне застосування в майбутній професійній діяльності.

6. Принцип органічного поєднання інноваційної технології контекстного навчання з традиційними педагогічними технологіями. Зокрема, під час вивчення нового матеріалу, запам'ятовування значної кількості інформації ефективною залишається репродуктивна технологія. Для уникнення одноманітності та монологічності навчання її доцільно поєднувати з сучасними особистісно-орієнтованими технологіями.

7. Принцип міжпредметного взаємозв'язку. З метою формування в майбутніх фахівців цілісної знаннєво-діяльнісної системи професійної підготовки необхідна міждисциплінарна інтеграція, що передбачає хронологічну відповідність матеріалу, який вивчається на різних курсах, термінологічну узгодженість дисциплін, проведення інтегрованих, бінарних, міжпредметних занять тощо. З огляду на змістову універсальність та мобільність курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», наголошуємо на можливості встановлення міжпредметної координації цієї дисципліни практично з будь-яким іншим навчальним курсом. Причому міжпредметна інтеграція може відбуватися на таких рівнях: 1) фактологічному – використання наукової інформації з інших галузей; 2) термінологічному – застосування термінології, дотичної до інших наук; 3) текстовому – використання фахових текстів, що містять міждисциплінарні взаємозв'язки; 4) технологічному – робота з інформаційними технологіями, опанування яких відбувається на спеціалізованих курсах; 5) діяльнісному – моделювання професійних ситуацій, для розв'язання яких необхідне застосування набутих умінь з різних дисциплін; 6) методологічному – застосування спільних, загальнонаукових методів для виконання дослідницьких завдань чи проєктів.

Отже, міжпредметні зв'язки є необхідним компонентом контекстного навчання, вони спричиняють когнітивно-діялісну активізацію роботи студента, інтенсифікують

зв'язок освіти й майбутньої професійної реалізації особистості.

8. Принцип системності. Реалізація технології контекстного навчання буде ефективною тільки за умови її впорядкованості, логічного зв'язку між елементами навчального матеріалу, послідовному ускладненні професійно наближених завдань, врахуванні вже опанованих знань та вмій. Так, робота з текстами документів можлива після ознайомлення з їх структурою, реквізитами, вимогами до оформлення. Редагування наукового тексту фахового спрямування не може відбуватися без опанування орфографічних, лексичних, граматичних, пунктуаційних та інших норм сучасної української літературної мови. Самостійне створення студентами професійно орієнтованих усних та письмових текстів не можливе без набуття термінологічної компетентності.

9. Принцип активності й самостійності. Як уже зазначалося вище, репродуктивне відтворення матеріалу не забезпечує необхідного рівня професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Тому в основу оцінювання навчальних досягнень студентів мають бути покладені особистісно орієнтовані показники, зокрема такі: глибина осмислення матеріалу, активність під час вивчення кожної теми, самостійність у виконанні завдань, творчий підхід до виконання й презентації роботи, вміння виокремити основне, резюмувати й узагальнювати.

10. Принцип науковості. Для підготовки висококваліфікованих, конкурентно-здатних фахівців на основі контекстного підходу необхідне використання науково підтвердженої інформації, сучасних методологічних й технологічних надбань, що відповідають актуальному рівню розвитку науки. У контексті курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», крім тематичної наукової інформації (тема «Науковий стиль і його засоби в професійному спілкуванні»), студент повинен опанувати вміння розкривати причиново-наслідкові зв'язки між явищами чи процесами, здійснювати вибір ефективних методів дослідження, працювати з фаховими періодичними виданнями, належним чином оформлювати результати своєї наукової діяльності тощо.

11. Принцип зворотного зв'язку. Змістовність лекційного матеріалу, створення професійної квазіситуації на практичному занятті ще не гарантують високого рівня сприйняття й засвоєння матеріалу, особливо у великих за обсягом групах студентів. Для підвищення ефективності навчання, виявлення обдарованих студентів, зростання успішності навчання студентів загалом необхідне встановлення зворотного зв'язку «студент – викладач». Цей принцип допомагає виявити проблемні моменти в сприйнятті курсу, в методиці його викладання, в оцінюванні, встановити більш довірливі стосунки з аудиторією, коригувати навчальний процес відповідно до можливостей студентів.

12. Принцип осмисленого навчання. У процесі опанування української мови за професійним спрямуванням на основі контекстного підходу цей принцип реалізується в кількох інтерпретаціях. По-перше, усвідомлення значення фахової мови у майбутній професійній діяльності, кар'єрному зростанні, а як наслідок – мотивування до її вивчення. По-друге, осмислене сприйняття сутності кожного питання, що вивчається, з встановленням логічних зв'язків між частинами матеріалу, виділенням головного й другорядного. По-третє, свідоме практичне застосування отриманих знань у навчальній ситуації, наближеній до професійного контексту.

13. Принцип адекватності форм навчальної діяльності студентів меті та змісту навчальної дисципліни. Градація форм навчальної діяльності за ступенем самостійності виглядає таким чином: фронтальні > колективні > групові > індивідуальні. Вважаємо, що

під час вивчення української мови за професійним спрямуванням доцільно застосовувати всі форми навчання залежно від етапу опанування матеріалу. Початковий етап ознайомлення з новою темою допускає застосування форм навчальної діяльності з нижчим рівнем самостійності роботи студентів: фронтальну або колективну. На етапі формування конкретних компетентнісних характеристик ефективнішими будуть групові або парно-групові форми. Індивідуальні форми роботи дозволяють підвищити рівень підготовки студентів, однак вимагають значних часових затрат і не завжди є можливими за умов зменшення кількості годин, відведених на вивчення дисципліни.

14. Принцип діалогічності. Монолог як форма подання матеріалу під час лекції є показником знаннєвої парадигми навчання й поступово відходить у минуле. Оскільки метою навчання української мови за професійним спрямуванням є формування в студентів ряду компетентностей, орієнтованих на майбутню педагогічну діяльність, то основою контекстного навчання повинна стати діалогічна взаємодія. Робота вчителя початкових класів немислима без спілкування, отже, контекстне навчання професійного мовлення неможливе без діалогування. Практика роботи у ЗВО доводить, що лекційне заняття, побудоване у формі діалогу, дискусії, круглого столу, яке вимагає активної вербальної участі всіх учасників, сприяє усвідомленому засвоєнню матеріалу, активізує попередні знання і стимулює мисленнєву діяльність студентів, формує їх комунікативну компетентність.

15. Принцип раціоналізації. Вдосконалення процесу навчання української мови за професійним спрямуванням в умовах обмеженої кількості годин передбачає врахування таких процесуальних аспектів:

- 1) цілеспрямованості – будь-яка навчальна дія чи завдання повинна мати мету і студенти повинні розуміти цю мету; виконання завдань заради їх виконання не стимулює розумову діяльність і не є результативним;
- 2) системності – необхідно чітко окреслювати взаємозв'язки між окремими елементами теми, з великого обсягу інформації виділяючи основне й розкриваючи ті аспекти, які стануть базою для наступних висновків;
- 3) інноваційності – сучасні методи й засоби отримання та перетворення інформації значно прискорюють цей процес, роблячи його цікавим для студента; відповідної корекції потребують види навчальних завдань (до прикладу, втратило сенс реферативне опрацювання окремих питань, натомість ефективним і новим для студентів є такий вид роботи, як написання наукового есе);
- 4) ефективного контролю – кожен вид роботи студента повинен бути адекватно оцінений: неоцінена робота є стимулом до невиконання наступних завдань; ефективний контроль передбачає чіткі, наперед задані критерії оцінювання, кількість балів, часові межі виконання.

Дотримання окреслених принципів реалізації контекстної технології навчання в процесі викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та інших мовознавчих курсів дасть можливість максимально наблизити навчання до умов майбутньої фахової реалізації студентів, підвищити їх навчально-професійну мотивацію, полегшити процес адаптації молодих фахівців до професійної діяльності. Перспективними для подальших наукових розвідок вважаємо пошук інших ефективних інноваційних технологій та їх методичну адаптацію до викладання дисциплін мовознавчого спрямування майбутнім учителям початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: метод. пособие. М.: Высшая школа, 1991. 207 с.
2. Вербицкий А. А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе. *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 31–37.
3. Гуменюк І. М. Аналіз сутності та векторного застосування контекстного підходу до викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 20. С. 89–92.
4. Ігнатюк О. А. Реалізація положень контекстного навчання при вивченні курсу «Основи педагогіки вищої школи» аспірантами технічного університету. *Сучасні педагогічні технології в освіті: зб. наук.-метод. пр.* Харків: НТУ «ХП», 2012. С. 89–95.
5. Ковтун О. В. Контекстний підхід як методологічний концепт формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх авіаційних операторів. *Вища освіта України*. Дод. 4. Т. V(23). 2010. Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 459–468.
6. Красовська О. О. Організація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти на засадах контекстного навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5(49). С. 265–272.
7. Марчук І. П. Формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2009. 20 с.
8. Мельник А. І. Контекстне навчання у процесі професійного іншомовного спілкування студентів немовних спеціальностей. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 10. С. 191–196.
9. Павленко А. І. Теоретичні основи і практика реалізації контекстного навчання: перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2014. Вип. 30. С. 117–119.
10. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. URL: <http://www.psyho.ru/library/books/rean-a-abordovskaya-n-vrozum-s-i-psixologiya-i-pedagogika> (дата звернення: 20.01.2020).

REFERENCES

1. Verbickij, A. A. (1991). Aktivnoe obuchenie v vysshej shkole: kontekstnyj podhod. Moskva: Vysshaja shkola [in Russian].
2. Verbickij, A. A. (1987). Konceptcija znakovo-kontekstnogo obuchenija v vuze. *Voprosy psihologii*, 5, 31–37 [in Russian].
3. Humeniuk, I. M. (2019). Analiz sutnosti ta vektornoho zastosuvannia kontekstnogo pidkходу do vykladannia kursu «Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam». *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. Naukove fakhove vydannia z pedahohichnykh nauk*, 20, 89–92 [in Ukrainian].
4. Ihnatiuk, O. A. (2012). Realizatsiia polozhen kontekstnogo navchannia pry vyvchenni kursu «Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly» aspirantamy tekhnichnogo universytetu. *Suchasni pedahohichni tekhnolohii v osviti*. Kharkiv: NTU «KhPI», 89–95 [in Ukrainian].
5. Kovtun, O. V. (2010). Kontekstnyi pidkhid yak metodolohichni kontsept formuvannia profesiino-movlennievoi diialnosti maibutnykh aviatsiinykh operatoriv. *Vyshcha osvita Ukrainy, part. 4, vol. V(23)*, 459–468 [in Ukrainian].
6. Krasovska, O. O. (2015). Orhanizatsiia profesiinoy pidhotovky maibutnykh uchyteliv pochatkovoi shkoly v haluzi mystetskoj osvity na zasadakh kontekstnogo navchannia. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 5(49), 265–272 [in Ukrainian].
7. Marchuk, I. P. (2009). Formuvannia profesiinykh yakosteï maibutnoho sotsioloha u protsesi kontekstnogo navchannia. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
8. Melnyk, A. I. (2012). Kontekstne navchannia u protsesi profesiinoho inshomovnoho spilkuvannia studentiv nemovnykh spetsialnostei. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti, issue 10*, 191–196 [in Ukrainian].
9. Pavlenko, A. I. (2014). Teoretychni osnovy i praktyka realizatsii kontekstnogo navchannia: perspektyvy rozvytku. *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu, Issue 30*, 117–119 [in Ukrainian].
10. Rean, A. A., Bordovskaja, N. V., Rozum, S. I. Psihologija i pedagogika. URL: <http://www.psyho.ru/library/books/rean-a-abordovskaya-n-vrozum-s-i-psixologiya-i-pedagogika> [in Russian].